

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.340476.3422>

Abstract

The municipality, as a non-governmental public legal entity, in order to perform its legal duties and services to citizens, may cause damages that the rules and rules of civil liability are shared with other natural or legal persons, but what is the subject of this article. Forms a legal and jurisprudential review of damages caused by municipal negligence in urban green space.

Materials and Methods: This research is theoretical and the research method is descriptive-analytical and the method of data collection is library and has been done by referring to documents, books and articles.

Findings: However, in Article 11 of the Civil Liability Law, the gaps and conditions that are specified for the realization of the responsibility of municipal employees and their affiliated institutions and their guarantee limits are due to leaving duties and responsibilities that cause intentional or partial damage to persons. It turns out, however, that the main concern is to determine how and to what extent the municipality's responsibility in urban green space

Ethical considerations: In all stages of writing the present study, while respecting the originality of the texts, honesty and trustworthiness have been observed.

بررسی حقوقی و فقهی آسیب های ناشی از قصور شهرداری در فضای سبز شهری

دکتر عبدالجبار زرگوش نسب^۱

محمد کامیستانی^۲

تاریخ دریافت: 1401/4/10

تاریخ پذیرش: 1401/6/7

چکیده

شهرداری به عنوان یک شخص حقوقی عمومی غیردولتی در راستای ایفای وظایف و تکالیف قانونی و خدمات رسانی به شهروندان ممکن است باعث بروز خسارتهایی گردد که احکام و قواعد ایجاد مسولیت مدنی آن با دیگر اشخاص حقیقی یا حقوقی مشترک بوده، اما آنچه موضوع بررسی مقاله حاضر را تشکیل میدهد بررسی حقوقی و فقهی آسیب های ناشی از قصور شهرداری در فضای سبز شهری است.

مواد و روشها: این تحقیق از نوع نظری بوده روش تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی می باشد و روش جمع آوری اطلاعات بصورت کتابخانه ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است

یافته ها: هر چند که در ماده یازده قانون مسولیت مدنی شقوق و شرایطی که برای تحقق مسولیت کارمندان شهرداری و مؤسسات وابسته به آنها مشخص و حدود ضمان آنها تا ناشی از ترک وظایف و تکالیفی است که موجب ورود خسارت به اشخاص به صورت عمد یا حدودی معلوم شده، اما دغدغه اصلی مشخص نمودن چگونگی و میزان مسولیت شهرداری در فضای سبز شهری می شود

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

در خصوص خسارات ناشی از اعمال حاکمیت هم در صورتی که دو شرط موجود باشد اشخاص حقوق عمومی از جبران زیان و پرداخت خسارت معاف خواهند بود. اول اینکه اشخاص حقوق عمومی در مقام اعمال حاکمیت باشد و دوم آن که، آن عمل حسب ضرورت و طبق قانون برای تأمین منافع اجتماعی به عمل آید.

واژگان کلیدی: فضای سبز شهری، بررسی حقوقی و فقهی، قصور شهرداری

^۱دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران(نویسنده مسئول)

^۲دانشجوی ارشد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

با پیشرفتهای صنعتی، و به موازات تسهیل زندگی، خطر وقوع حوادث، افزایش یافته است. از جمله پیشرفتهای انسانی اختراع و تکامل شهرها و ایجاد فضاهای غمومی برای استراحت و تفریح شهروندان است که در این روزگار به بخش جدایی ناپذیری از زندگی انسان تبدیل شده است.

با توجه به اهمیت وجود پارک ها در فضای شهری، موضوعات بهداشت، ایمنی و محیط بی خطر، از جمله موارد مهمی است که قبل از بروز حوادث باید آن را بررسی کرد و همچنین اثرات نامطلوب را کاهش داد زیرا مسئولیت این کار و خسارات احتمالی به عهده شهرداری ها می باشد.

حوادث اخیر در پارک های شهری به دلایل گوناگون از جمله فقدان کف پوش مناسب در زمین های بازی کودکان، وجود وسایل بازی با زواید تیز و خطرناک، استفاده از قایق های تفریحی فرسوده و نظارت نمودن بر حمل تعداد مجاز افراد استفاده کننده از وسایل بازی و تفریحی، استفاده از لامپ یا سیم برق بدون ملاحظات ایمنی در آب نمای پارک ها، نبود امکانات امدادی در پارک ها و... موجبات نگرانی هایی را فراهم نموده که از دیدگاه اجتماعی بسیار حایز اهمیت است. از سوی دیگر رعایت نکردن اصول بهداشتی در اغذیه فروشی های پارک ها، نبود امکانات بهداشتی کافی در پارک ها، وضعیت نامناسب سرویس های بهداشتی از لحاظ نظافت و تجهیزات، جمع آوری نامناسب زباله ها، عدم رعایت موازین ایمنی _ بهداشتی توسط کارگران در حین عملیات سم پاشی یا کاربرد کودهای شیمیایی در پارک و جهت حفظ سلامتی کارکنان و مراجعه کنندگان به پارک ها قابل توجه می باشد.

مطابق قانون مسئولیت مدنی آنجا که کارمندان دولت و شهرداریها و موسسات وابسته به آنها به مناسبت انجام وظیفه عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی، خسارتی به اشخاص وارد نمایند شخصاً مسئول جبران خسارت وارده اند. ولی هرگاه خسارت وارده مستند به عمل آنان نبوده، مربوط به نقض وسایل ادراکات و موسسات مزبور باشد، در این صورت جبران خسارت برعهده اداره یا موسسه مربوط است (ماده 11).

به موجب بندهای دوم و چهاردهم ماده 11 قانون شهرداری ... شهرداری موظف به تنظیم و نگهداری و تسطیح ... اتخاذ تدابیر لازم برای حفظ شهر از خطرات طبیعی و غیره گردیده است. آنچه موجبات وقوع مسئولیت و پرداخت خسارت توسط شهرداری را فراهم نموده است تدابیر و دوراندیشیهای بوده که شهرداری باید در جهت حفظ شهر در مواقع بحرانی انجام می داده است. لذا عدم اقدام لازم و اتخاذ تدابیر مؤثر موجب مسئولیت خوانده شهرداری می گردد.

در قوانین مدنی از جمله قانون مسئولیت مدنی سال 1339 که مناسب ترین جا جهت طرح خسارات مادی و معنوی است نیز با شرح کامل هرکس ... به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا خسارت معنوی مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. در ماده یک این قانون آمده است حیثیت یا شرف تجارتي یا حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگر شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می باشد.

در این ماده همانند قانون اساسی خسارت معنوی در عرض خسارت مادی تلقی شده، عامل را صریحاً مسئول جبران خسارت وارده دانسته و در مواد 2 و 8 و 9 و 10 همین قانون باز هم خسارت معنوی مورد توجه و حکم

قرار گرفته است در مواد 2 و 9 و 10 زیان معنوی با صراحت مطرح ولی در ماده 8 قانون مزبور از خسارت معنوی به زیان وارده بر حیثیت و اعتبارات و موقعیت شخصی یا خانوادگی تعبیر شده است (کاتوزیان، 1385).

در حقوق ایران مبنای مسئولیت دولت در امور اداری مبتنی بر نظریه خطاست و خطا به تعبیر قانون مسئولیت مدنی که دولت در زمره اشخاص است و می‌تواند مرتکب خطا شود "نقض وسایل اداره و تشکیلات و سوء مدیریت" است. مطابق قانون مسئولیت مدنی آنجا که کارمندان دولت و شهرداریها و موسسات وابسته به آنها به مناسبت انجام وظیفه عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی، خسارتی به اشخاص وارد نمایند شخصاً مسئول جبران خسارت وارده اند. ولی هرگاه خسارت وارده مستند به عمل آنان نبوده، مربوط به نقض وسایل ادراست و موسسات مزبور باشد، در این صورت جبران خسارت برعهده اداره یا موسسه مربوط است (ماده 11)

امروزه تردیدی وجود ندارد که لازمه زیستن پایدار انسان همزیستی با طبیعت است و هر جا و هر زمان این همزیستی در معرض مخاطره و آسیب قرار گیرد. زندگی انسان‌ها نیز به اشکال مختلف با نابسامانی‌های گوناگون روبرو می‌گردد.

از آنجا که پارک‌ها حلقه بارز واسط بین انسان و طبیعت هستند، می‌توان این اماکن را به عنوان یکی از نخستین کارکردهایی دانست که ساکنین شهرها به نوعی همواره با آن در تماس اند برای پیشگیری از وقوع خسارت شهرداری‌ها مسئول اند، چون مسئولیت جبران خسارت ناشی از این حوادث به عهده سازمان‌هایی است که آن را تاسیس کرده اند و مسئول نظارت بر آن هستند.

پس از وقوع خسارت با توجه به قوانین و نظریه‌های مختلف موجود در بحث مسئولیت، در دادگاهها و قوانین وحدت نظری برای شناسایی مسئولین و میزان مسئولیت هر یک از آنها وجود ندارند و برخورد با این موضوع هم در دادگاه‌ها و هم نزد کارشناسان مربوطه اختلاف نظرهایی روبروست. اما پس از وقوع حادثه از هرچیز مهمتر جبران خسارت وارده است، بنابراین بحث جبران خسارات احتمالی حائز اهمیت است. با توجه به ضرورت مساله این موضوع برای انجام تحقیق انتخاب شد.

مبانی نظری

با توجه به شهرگرایی و تمرکز افراد جامعه به زندگی در شهرها و کوچک شدن محیط زندگی در منازل و نیاز شدید افراد به تفریح و فراغت در خارج از خانه، ایمنی فضاهای خارج از خانهدار برای افراد جامعه از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد و یکی از شرایط ملزوم در فضاهای بازی برای عملکرد مطلوب آنها، وجود ایمنی و آسایش جسمی- روانی است، به گونه‌ای که زمین‌های بازی با دارا بودن این شرایط در سطوح مختلف، تأمین‌کننده رفتارهای خاص در شهروندان به خصوص کودکان باشد.

در این میان ایمنی محیط‌های بازی کودکان و نوجوانان پارک‌ها و فضا‌های سبز اهمیتی بسیاری دارد. کودکان و نوجوانان به عنوان آسیب‌پذیرترین گروه در جامعه شهری، در مقابل کاهش ایمنی شرایط محیطی و اجتماعی، نسبت به سایر گروه‌ها در معرض خطر بالاتری قرار گرفته‌اند.

ایمنی مفهومی وسیعی است که می‌تواند حیطه‌های متنوعی را در برگیرد و محدود به محیط‌های صنعتی نبوده بلکه محیط‌های عمومی و فضا‌های شهری را مثل پارک‌ها و محوطه‌های بازی پارکی را نیز تحت پوشش قرار می‌دهد.

اصل جبران خسارت:

اصل جبران خسارت به عنوان یکی از بنیادی‌ترین اصول در قرارداد بیمه خسارت، دارای نقش موضوعی است و نیز قلمرو موضوعی گسترده‌تری نسبت به مفهوم خسارت در مسئولیت مدنی دارد. این اصل متضمن دو جلوه است؛ نخست اینکه به موجب این اصل، بیمه‌گر متعهد به جبران خسارتی است که در نتیجه وقوع حادثه مورد بیمه بر اموال بیمه‌گذار در بیمه‌اموال و بر اشخاص در بیمه مسئولیت وارد شده است. لذا، جبران خسارت باید زیان دیده را در وضعیتی که قبل از وقوع حادثه داشته قرار دهد در واقع مطابق این اصل، خسارت وارده باید به تمامی و به نحو مطلوب جبران شود که به بُعد اثباتی نیز معروف است. دوم اینکه جبران نباید موجب افزایش دارایی زیان دیده شود و بیمه‌ناباید هرگز به صورت منبع انتفاع برای زیان دیده درآید جنبه منفی به هر حال، هرچند این اصل دارای دو رویکرد متفاوت یا مثبت و منفی است، اما در مقام اجرا و اعمال آن لازم است رویه قضایی بر بُعد اثباتی آن اعتماد و تکیه کند، مگر آنکه خلاف آن ثابت شود. این اصل از اصول آمره قراردادهای بیمه خسارت است که در اجرای آن، بیمه‌گران تعهد دارند که خسارت واقعی ارزیابی شده زیان دیدگان را طبق مفاد و شرایط بیمه‌نامه صادر شده، حداکثر تا سقف تعهدات بیمه‌ای جبران کنند.

نظریه تقصیر در نظام حقوقی ایران در رابطه با مبنای مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران، نظرات مختلفی بیان شده است که به بیان مهمترین آنها می‌پردازیم:

دیدگاه اول: با استناد به موادی از قانون مدنی، از جمله مواد 333 و 334 و به ویژه ماده 335 قانون مدنی که بیان میدارد:

در صورت تصادم بین دو کشتی یا دو قطار راه آهن یا دو اتومبیل و امثال آنها، مسئولیت متوجه طرفی خواهد بود که تصادم در نتیجه عمد یا مسامحه او حاصل شده باشد. و اگر طرفین تقصیر یا مسامحه کرده باشند، هر دو مسئول خواهند به نظر میرسد که در نظام حقوقی ایران، مسئولیت «بود مبتنی بر تقصیر است؛ چرا که در این ماده به صراحت بیان داشته که اگر یکی از عوامل مقصر و دیگری غیرمقصر باشد، عامل مقصر مسئول است. و اگر هر دو عامل مقصر باشند، هر دو عامل مسئولند و سخنی درباره مسئولیت غیرمقصر بیان ننموده است.

در این مورد، اگر بگوییم که قانونگذار در مقام بیان بوده و عمداً مسئولیت غیرمقصر را مطرح نکرده است، به خوبی دانسته میشود که در نظام حقوقی ما، مسئولیت مبتنی بر تقصیر است و هدف قانونگذار هم، از عدم ذکر مسئولیت غیرمقصر همین بوده است. همچنین، با توجه به مواد 8 و 10 از قانون مسئولیت مدنی 1339، به نظر میرسد، هرچند که مواد مذکور، در رابطه با خسارات معنوی و لطمه وارد کردن به حیثیت و اعتبارات اشخاص در کنار خسارات مادی است، لیکن با صراحت به لزوم اثبات عنصر تقصیر اشاره کرده که دلیلی بر صحت نظریه تقصیر، به عنوان مبنای مسئولیت مدنی است و در نهایت ماده 1 از قانون مذکور به عنوان یه قاعده‌ی عام نظریه‌ی تقصیر را مبنای مسولیت مدنی می‌داند (احمدی، 1998).

دیدگاه دوم: نظر دیگری هم، در این رابطه وجود دارد که بر خلاف نظر مذکور بیان میدارد که: هر چند که قانونگذار مسئولیت غیرمقصر را در ماده 335 قانون مدنی، به سکوت برگزار کرده است، ولی به این معنا نیست که اگر هر دو عامل مقصر نبودند، هیچ یک از آنها مسئول نیست. و نکته ای که در اینجا باید مورد توجه قرار داد، این است که اگر یکی از عوامل، مقصر و دیگری غیرمقصر باشد، خوب قطعاً عامل مقصر مسئول است و بحث در جایی است که هر دو عامل غیرمقصر باشند و می‌افزایند که در نظام حقوقی ایران، تقصیر مبنای مسئولیت مدنی نمیشود، چرا که در قوانین، مواردی را داریم که شخص غیرمقصر، مسئول، خوانده شده است. از جمله این مواد قانونی، ماده 336 قانون مجازات اسلامی است که بیان در صورتی که تصادم و برخورد به هر دو نسبت...: «میدارد داده شود و هر دو مقصر باشند، یا هیچ کدام مقصر نباشند، هر کدام نصف خسارت و سیله نقلیه دیگری را ضامن خواهد همچنین، در صورت قبول نظریه تقصیر، بار اثبات...» بود تقصیر عامل زیان، بر دوش زیان‌دیده میافتد و در نظام حقوقی ما که مبتنی بر حقوق فقه اسلام میباشد، اصل بر حمایت از زیان‌دیده میباشد که نظریه تقصیر، مطابق با این اصل نیست و مشکلاتی را برای زیان‌دیده به وجود می‌آورد (صفری، 2014).

دیدگاه سوم: قانونگذار ما با وضع ماده نخست قانون مسئولیت مدنی مصوب سال 1339 تقصیر را مبنای مسئولیت قرار داده و بدینسان به اختلاف‌نظرهای شدید بین حقوقدانان و استادان دامن زده است چه اینکه حکم این ماده به ظاهر با مقررات قانون مدنی مصوب سال 1307 ماده 328 به بعد و دیگر مسئولیتهای بدون تقصیر نظیر ماده 1216 قانون مدنی مغایرت دارد و جمع حکم آن با اینگونه مقررات از اهمیت ویژه ای برخوردار است (حسین پور، 2013).

دیدگاه چهارم: با توجه به ماده 1 از قانون مسئولیت مدنی مصوب سال 1339، به عنوان یک قاعده کلی و عام، مبنای مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران، مبتنی بر نظریه تقصیر است. منتها این بیان و نظر، به عنوان یک قاعده کلی، مطرح و قابل قبول است و در موارد خاص و استثنایی، با توجه به شرایط و اوضاع و احوال موضوع، میتوان به طور استثنایی، مبنای دیگری را در نظر گرفت (باریکلو، 2006).

نظریه تقصیر در شهرداری

قانون مسئولیت مدنی مصوب 1339 که تحول چشمگیری در حقوق مسئولیت مدنی ایران ایجاد کرده به طور کلی تقصیر را مبنای مسئولیت قرار داده است. ماده 1 قانون مزبور مقرر هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه «می‌بیاحتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتنی یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمهای وارد نماید که موجب خسارت مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارات ناشی از عمداً یا در نتیجه «این ماده با عبارت «عمل خود میباشد به وضوح مبنای تقصیر را پذیرفته است و مواد «بیاحتیاطی دیگری از این قانون نیز به مبنای تقصیر اشاره دارد. ماده 1 قانون مسئولیت مدنی که مبنای تقصیر را پذیرفته یک قاعده عام است که بیشتر موارد مسئولیت مدنی را در برمیگیرد، ولی در مواردی، مسئولیت نوعی یا بدون تقصیر در قوانین ما پذیرفته شده که استثناء بر قاعده عام مذکور و در واقع منحصص آن به شمار می‌آید برای تعیین مبنای مسئولیت مدنی در موارد و عناوین خاص و استثنایی، باید قوانین مربوطه و اوضاع و احوال آن مورد، به طور جداگانه مورد بررسی قرار گیرد و در صورت لزوم، به دنبال مبنای دیگری بود. از جمله این موارد، مسئولیت مدنی شهرداری میباشد که به دلیل حساسیت این نهاد و نبود

توازن قدرتی در ورود و تحمل خسارت در بین این نهاد و افراد جامعه بایستی به بررسی مواد قانونی موجود و اوضاع و احوال خاص آنها پرداخت.

قانونگذار ما در ماده 11 قانون مسئولیت مدنی با بیان اینکه کارمندان دولت و شهرداریها و مؤسسات وابسته به آنها که به مناسبت انجام وظیفه عمداً یا در نتیجه بیاحتیاطی خساراتی به اشخاص وارد نمایند شخصاً مسئول جبران خسارات وارده میباشند ولی هرگاه خسارات وارده مستند به عمل آنان نبوده و مربوط به نقص وسائل ادارات و مؤسسات مزبور باشند در این صورت جبران خسارت بر عهده اداره یا مؤسسه مربوطه است ولی در مورد اعمال حاکمیت دولت هرگاه اقداماتی که برحسب ضرورت برای تأمین منافع اجتماعی طبق قانونی به عمل آید و موجب ضرر دیگری شود (عباسلو، 2008).

اهمیت شهر از نظر فقه اسلام

اسلام از ادیان و مکاتب نادری است که در شهر شکل گرفته و اساساً نسبت به شهرنشینی نظری کاملاً مساعد و حتی ترغیب کننده، دارد و بنابراین است که نمی تواند نسبت به موضوعات مختلف با شهر بی تفاوت باشد (نقی زاده، 1390).

ظاهر و کالبد هر شهر یا ساختمان، نخستین عاملی است که به هویت آن اشاره دارد و آن را به ناظر معرفی می کند. پس از این معرفی ابتدایی، و در پی تماس با اهل شهر و آشنایی با رفتارها و قوانین حاکم بر روابط و اعمال آنها، ویژگی های هویت شهر وضوح بیشتری می یابد (همان، 12).

لذا رعایت اصولی که در تعالیم اسلامی و احادیث نبوی در این زمینه ارائه گردیده در مناطق شهری توصیه می شود، برخی از این اصول عبارتند از:

ارتباط با طبیعت: به دلیل تاکید تعالیم اسلامی به تماس با طبیعت به جهت نقشی که در تذکر دهی انسان و ارتقاء کیفی محیط ایفا میکند این ارتباط از طرق مختلف: گسترش مناسب فضای سبز در یک سلسله مراتب منطقی از واحد مسکونی تا زیر محله و محله و کل شهر و پیشگیری از ایجاد هر گونه آلودگی در محیط می توان تقویت کرد

قانون مندی: از اصلی ترین ویژگی های شهر مطلوب و فضای مناسب زندگی قانونمندی آن است. برای نمونه، جامعه مدنی معاصر جامعه ای صوری است که قانون و قرارداد مقوم و عامل پایداری آن است و در جامعه معنوی و دینی حاکمیت قانون الهی موجب پایداری است. به بیان دیگر، هر دو جامعه برای دوام و بقا و رشد خویش نیازمند قانون و سیطره و رعایت آن هستند.

فقه

واژه فقه در لغت به معنای فهمیدن و نیک فهمیدن دریافتن کنه و عمق مطلب است. این واژه، از جمله واژگانی است. که پس از تشریح شرع مقدس اسلام معنای نخست خود را ترک کرد و در اصطلاح به معنای محدودتری اختصاص یافت، (صدری 1393، 3).

برخی پژوهشگران فقه را به معنای فعالیت جمعی فقیهان کرده اند، اعم از این که فعالیت جمعی و جاری فقیهان در تمام طول تاریخ و ادوار گاشته و حال بررسی گردد و یا فقط به فعالیت جمعی فقیهان حاضر توجه شود (خسرو پناه، 1389، 117-118).

جدول (1) تقسیم بندی تعالیم اسلامی براساس هدف

بخش	هدف	مفاهیم و عناوین مرتبط
معارف و اعتقادات	گشودن پنجره های روشن به شناخت جهان و رسیدن به اندیشه ای کمال یافته و بدون نقص و فساد به نام ایمان	مبدأ، معاد، وحی، نبوت، ملائکه و امامت، بهشت و دوزخ
اخلاقیات و امور تربیتی	هدایت، کنترل، رشد و نهایتاً به کمال رسانیدن روح و روان انسان و به سامان نمودن مجموعه رفتارهای او در شکل متعالی و خداگونه	تقوا، عدالت محوری، جود و سخا، صبر و استقامت بر مشکلات و رضایت مندی از نظام مندی جهان و نظام مندی وقایع واقع شونده در آن
بخش احکام و قوانین علمی (فقه)	تعیین بایدها و نبایدها در چگونگی انجام دادن رفتارهای فردی و اجتماعی مسلمانان و تعریف هندسه کمی و کیفی آنها	بایدها و نبایدها، حقوق، قوانین و مقررات موضوعه، ارزشها و زیبایی های مادی و معنوی نظام زندگی اسلامی

ماخذ نگارنده: اقتباس از علی ابادی و هاشمی، 1389

با گذشت زمان و با توجه به گسترش علوم و مسائل مختلف که در معرض پاسخگویی فقه قرار می گیرند، افزایش می یابد. فقهای هر عصر، باید به روشن بینی و احاطه علمی و پایبندی به روش فقاقت از یک سو، و آزاد اندیشی و شجاعت علمی از سوی دیگر، مفاهیم جدیدی را کشف نمایند و احکام تازه ای را با استناد به کتاب و سنت عرضه کنند. (خامنه ای، 1374، ص 20-21).

علم اصول فقه، روش کشف و استنباط احکام شرعی استف ولی قواعد فقهفنهاها و بنیادهای کلی فقهی هستند که با توجه به کلیت شمول خود، فقیه در موارد مختلف از آن ها استفاده می کند (محقق داماد، 1382، 2-3).

کاربرد حقوق و فقه آسیب های ناشی از قصور شهرداری در فضای سبز شهری

هر اثر هنری و از جمله معماری نمودار شدن اخلاق فردی و حرف های خالق آن در تطابق با محیط جغرافیایی و فرهنگی م باشد. در همین راستا، بستر طرح و شهرها باید نمادی از پیاده شدن قواعد و مقررات شریعت اسلامی در زندگی فردی- اجتماعی باشند. شارحان قرآن و حدیث معتقدند بهترین راهی که انبیاء(ع) برای ساختار جامعه مدنی انتخاب کرد هاند؛ این است که انسان را در مقاطع گوناگون، فاضل به بار آورند؛

فقط انسا نه‌ای فاضل هستند که جامعه و مدینه فاضله را م‌ یسازند و هرگز مهندس و یا معمار نمی‌ تواند ، بدون معیار مدینه فاضله بسازد (جوادی آملی، 1393، 226).

نظام معماری شهر سنتی علاوه بر تأثیرپذیری از اخلاق اسلامی به عنوان منبع اصلی، ناشی از پیاده شدن فقه و حقوق اسلامی در کشورهای. و الگوهای رفتاری شریعت اسلامی است

اسلامی احکام فقهی به مثابه قوانینی کلی به شمار م‌ یرفتند که ساختار ابنیه شهری را منظم م‌ یکردند. این احکام از مفاهیم اصیل اسلامی از قبیل حق مالکیت خصوصی و آزادی تصرف در آنها و... بر اساس معاملات مختلف اسلامی برگرفته شد هاند.

ولی این آزادی مطلق نبوده و بر اساس قواعدی چون قاعده هی دارای حد و مرزی م‌ یشود لذا شکل ظاهری بناهای « لاضرر » شهرهای اسلامی نیز تحت کنترل بوده و گسترش شهر تابعی بوده است (عبدالستار « جلب منفعت و دفع ضرر از قوانین 122-123 در این میان کسب تقوا و رعایت اخلاق اسلامی دارای مرتبت بزرگی در نزد جامعه مسلمین بوده است.

به نظر بسیاری از حکیمان، مبنای اصلی حقوق، عدالت است. یعنی قانونگذار باید از قواعد عدالت پیروی کند؛ و پیروان قانون در صورت یکه دستورهای حکومت را عادلانه بیابند؛ به پیروی از حقوق وضع شده ، آن ملزم هستند (کاتوزیان، 1384).

یکی از کاربری های بسیار مهم در شهرها، فضاهای سبز شهری است. بیشتر متخصصان و برنامه ریزان شهری ،

به کاربری فضای سبز اهمیت بسیار می دهند و دلیل این اهمیت، دو اثر بسیار مهم و حیاتی کاربری فضای سبز

بر شهرها، ناشی از کارکرد اکولوژیکی و کارکرد گذران اوقات فراغت این فضاهاست. براین اساس، سطح و سرانه فضای سبز شهری، در میان کاربری های گوناگون شهری از جایگاه ویژه ای برخوردار است. ایجاد فضاهای سبز شهری به شکل های متفاوتی در شهرها دنبال می شود که یکی از اشکال عمده آن، ایجاد پارک های شهری است.

امروزه چشم انداز طبیعی، به تدریج درحال کاهش و تغییرات کاربری های شهری درحال افزایش است که این مسئله را می توان نتیجه صنعت و توسعه تجارت جهانی، افزایش زیرساخت ها و فرآیند شهرنشینی سریع دانست، فضاهای باز و سبز شهری، نه تنها به دلایل تفریحی اهمیت دارند، بلکه به دلیل نقشی که در حفظ و تعادل محیط زیست شهری و تعدیل آلودگی هوا، پرورش روحی و جسمی ساکنان شهر ایفا می کنند، ارزشمندند. همچنین فضاهای سبز شهری، چندین اثر مثبت بر ساکنان دارند؛ به طوری که شرایط زیستی شهرها را با حذف آلودگی، کاهش سر و صدا و تنظیم دمای بدن بهبود می دهند این مقوله علاوه بر ابعاد زیست محیطی، ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نیز دارد.

با افزایش جمعیت، توسعه و گسترش شهرنشینی، انسان‌ها به تدریج از طبیعت دور شده و تراکم بیش از حد جمعیت و دخالت در محیط طبیعی و ایجاد محیط‌های انسان‌ساخت، نیازهای زیست‌محیطی، جسمی و روحی انسان را بیشتر بروز داده که برای رفع این نیازها اقدام به احداث فضای سبز نموده است.

فضای سبز از دیدگاه شهرسازی دربرگیرنده بخشی از سیمای شهر است که از انواع پوشش‌های گیاهی تشکیل

شده و به عنوان یک عامل زنده و حیاتی در کنار کالبد بی‌جان شهر، تعیین‌کننده ساخت مورفولوژیک شهر است (سعیدنیا، 1383).

فضای سبز شهری

فضای سبز عمومی فضای سبز اجتماعی است؛ یعنی فضای سبزی که رفت و آمد عموم در آن‌ها بدون مانع باشد (بهرام سلطانی، 1380).

فضای سبز شهری بخشی از فضای باز شهری است که عرصه‌های طبیعی یا اغلب مصنوعی آن، زیر پوشش درختان، درختچه‌ها، بوته‌ها، گلها، چمنها و سایر گیاهانی است که و تخصصهای مرتبط با آن، برای بهبود شرایط زیستی، زیستگاهی و رفاهی شهروندان و مراکز جمعیتی غیر روستایی حفظ و نگهداری یا احداث میشود (دانه کار و جلیلیان، 1390).

در واقع، فضای سبز شهری به عنوان یک عامل زنده و حیاتی در کنار کالبد بیجان شهر، تعیین‌کننده ساخت مورفولوژیک شهر است (صالحی فرد، 1381)

توسعه فضاهای سبز شهری وابسته به سیاستهای توسعه‌ای برنامه ریزی شهری است. یکی از مهمترین جنبه‌های برنامه ریزی فضای سبز، محافظت و گسترش زیستگاه‌های طبیعی و مصنوعی گیاهی در شهرها است.

فضاهای سبز طبیعی در شهر فضاهای سبز طبیعی، نظیر جنگلهای فضاهای هستند که به صورت طبیعی ممکن است در برخی از مناطق مستعد در حاشیه شهر از قبل وجود داشته باشند.

ولی به علت توسعه‌های شهری حتی در بافتهای شهری قرار گیرند؛ لیکن از آنجا که کارکرد آنها خاص مراکز شهری نیست، در دسته بندی فضاهای سبز غیرشهری قرار می‌گیرند. نکته مهم در این زمینه به لحاظ اهمیت اکولوژیک و خدمات اکوسیستمی اینگونه مناطق، لزوم حفاظت آنها توسط مدیریت شهری است.

رشد صنعت و افزایش جمعیت در شهرها، به ساخت وسازهای سوداگرایانه منجر شده است. در اغلب این نوع ساخت وسازها به اهمیت اکولوژیک فضاهای سبز به ویژه در مناطق متراکم شهری توجه ای نداشته است (بهبهانی، 1380).

افزایش جمعیت، ازدیاد وسایل نقلیه موتوری و صنعتی شدن، در زندگی بشر تغییرات اساسی ایجاد کرده است. اگرچه این تغییرات و تحولات، کشور را در جهت پیشرفت و توسعه روزافزون، سوق داده، اما مشکلات و گرفتاری‌های جدیدی؛ مانند کمبود مسکن، مسائل ترافیکی، آلودگی آب و هوا و محیط زیست،

نابودی قسمت هایی از منابع طبیعی و انهدام منابع تفرجگاهی داخل و اطراف شهرها را به همراه داشته است (پریزادی و همکاران، 1391).

امروزه مفهوم شهرها بدون وجود فضای سبز مؤثر در اشکال گوناگون آن، دیگر قابل تصور نیست. پیامدهای توسعه شهری و پیچیدگی معضلات زیست محیطی، موجودیت فضای سبز و گسترش آن را برای همیشه اجتناب ناپذیر کرده اند (حاتمی نژاد و عمرا نژاد، 1389).

به طوری که کاربری فضای سبز، یکی از کاربری های مهم خدماتی برای شهرهای امروزی محسوب می شود و یکی از مؤلفه های نیل به توسعه پایدار شهری است (مشکینی و همکاران، 1389).

همچنین به عنوان حلقه اتصال میان سایر عوامل زیست محیطی، عمل می کند. به همین دلیل، هرگاه فضای سبز به گونهای مطلوب، برنامه ریزی شود و به مرحله اجرا درآید، بدون هیچ تردیدی به افزایش توان و تنوع اکولوژیک محیط شهری، کمک خواهد کرد (صالحی فرد، 1381).

توسعه پایدار شهری مفهوم و واژه های چند بعدی است که پس از رشد سریع شهری و افزایش شهرن نشینی و آشکار شدن آثار زیانبار چنین توسعه ای بر شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، محیطی و حیات انسان و غیره، در طی دهه های اخیر مطرح شده و بیش از پیش مورد توجه صاحب نظران قرار گرفته است.

به همین علت امروزه مقولاتی چون توسعه پایدار شهری، شهرن نشینی پایدار، شهر اکولوژیک، شهر سال و شهر سبز هر چه بیشتر جای خود را در محافل علمی و تصمیم گیری باز می کند.

با افزایش جمعیت، توسعه و گسترش شهرنشینی فضاهای مسیر عمومی و بویژه پارک های شهری به مثابه قلب تپنده شهرها بشمار می روند. آنها نه تنها تعدیل کننده هوای شهرها و کاهنده آلودگی های گوناگون شنیداری، دیداری، بویایی و ... در فضاهای شهری هستند، بلکه کارکردهای غیر مستقیم اجتماعی، روانی و فرهنگی و اقتصادی آن ها نقش اساسی در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان بر عهده دارد. در طراحی فضاهای سبز شهری باید به عوامل پایداری شهری و ایجاد سرزندگی در این گونه فضاها توجه داشت تا مردم با میل و رغبت بیشتری به استفاده از این فضاها ترغیب شوند. در غیر این صورت این فضاها به فضاهایی متروکه و غیر قابل استفاده تبدیل خواهند شد که نه تنها باعث از بین رفتن سرمایه گذاری های انجام شده می شود، بلکه خود به ایجاد فضاهای تا کار آمد در شهر نیز کمک خواهد کرد لذا می توان با بهبود اوضاع فضای سبز و کاستن کمبودهای موجود، به توسعه پایدار دست یافت.

ضرورت فضای سبز

مهمترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکردهای زیست محیطی آنهاست که شهرها را به عنوان محیط زیست جامعه انسانی معنی دار کرده است و با آثار سوء گسترش صنعت و کاربردهای نادرست تکنولوژی مقابله نموده،

سبب افزایش زیست پذیری شهرها می‌شوند آثار توسعه شهری می‌توانند نظام زیستی شهرها را به شیوه‌های گوناگون مختل کنند. فضای سبز مناسب در شهرها یکی از عوامل مؤثر در تعدیل و یا کاهش این آثار هستند و به ویژه در ارتباط با ریزگردها، گردوغبار و آلودگی‌های هوا؛ فضای سبز ش به جنگی، ریه‌های تنفسی شهرها به شمار می‌روند. مهمترین تأثیر فضای سبز در شهرها تعدیل دما، افزایش رطوبت نسبی، لطافت هوا و جذب گردوغبار است. دیگر تأثیرات فضای سبز، در شهرها نقش نسبی دارند. به طور کلی وجود فضاهای سبز و تأثیر آنها در شهرها اجتناب ناپذیر است. به طوری که بدون آن ممکن نیست شهرها پایدار باقی بمانند (مجنونیان، 1374).

اهمیت و نقش فضای سبز از بعد شهرسازی فضاهای سبز در ساختار فضایی هر شهر و کیفیت محیطی آن نقش مهمی ایفا می‌نماید، از این رو شهرسازان نقش ویژه‌ای به کاربری فضای سبز و نیز سرانه فضای سبز قائل هستند. چراکه کیفیت محیط زیست شهری با امکانات و تأسیسات فضای سبز ارتباط مستقیم دارد برای شهرسازان فضای سبز عاوه بر نقشهای مهمی که در کیفیت محیط ایفا می‌کند، پتانسیل‌های کارکردی دیگری نیز نظیر هدایت و محدودسازی رشد افقی شهرها نوعاً با ایجاد کمربند سبز شهری دارد (بهرام سلطانی، 1380).

فضای سبز به عنوان زیرساخت شهری

با توجه به اینکه مطالعات متعددی پتانسیل فضای سبز را برای کاهش اثرات تغییرات آب و هوا و کاهش آسیب پذیری ثابت می‌کند و در مناطق شهری، فضای سبز می‌تواند مزایای بسیار خدمات زیست محیطی داشته باشد که باعث بهبود کیفیت زندگی در شهرها شود، از اینرو باید فضای سبز شهری را امروزه به عنوان یک زیرساخت مهم شهری محسوب کرد.

اهمیت فضای سبز را در محیط شهری می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد:

مانع آن می‌شود بهبود می‌بخشد. فضای سبز، بسیاری از نیازهای ویژه انسانی را که پدیده شهرنشینی

انتخاب شوند، بهبود می‌بخشد. فضای سبز آب و هوای شهرها را در صورتی که در وسعتی معقول

شمار می‌آیند. فضای سبز به عنوان عنصر اساسی و شکل دهنده سیمای شهرها به

فضای سبز، شاخص و سمبل سلامت و بهداشت محیط شهر به شمار می‌روند.

پارکها همراه با سایر فضاهای باز عمومی شهری، نظیر زمین‌های ورزشی در بافت شهر، کانونهای حیاتی شهرها را به وجود می‌آورند.

اصول مدیریت حفظ و بهسازی فضاهای سبز عمومی

امروزه سازوکار مدیریت فضاهای سبز شهری امری بسیار ظریف، مهم و حیاتی است. لازمه حفظ و توسعه مطلوب فضاهای سبز شهری، داشتن برای حفظ هدفهای تفریحی پارکها در داخل شهرها، نظارت و کنترل مداوم و شدید آنها الزامی است. به این دلیل و به دلایل بسیار دیگری حفظ و نگهداری ارتقای بهره‌وری اجتماعی فضاهای سبز شهری هما نگونه که پیش از این مطرح شد، اساساً "... آنچه که از دیدگاه محیط اجتماعی در ارتباط با فضای سبز شهری اهمیت دارد.

برنامه‌ها و خط‌مشی‌های صحیح است فرآیند حفظ و نگهداری درختان در شهر باید به گونه‌ای مستمر باشد و مشارکت همه شهروندان را می‌طلبد. استمرار این مهم حتی در طول زمستان نیز گسسته نمی‌شود؛ زیرا، فصل زمستان مشکلات گوناگونی برای درختان و درختچه‌ها به وجود می‌آورد. اغلب تصور می‌کنند.

که گیاهان در فصل زمستان به رسیدگی نیاز ندارند، در صورتی که پیشگیری و مبارزه با آسیب‌های زمستانی کاری دقیق و دشوار است.

بهره‌وری اجتماعی فضاهای سبز

بنابراین، هر چه فضای سبز عمومی در جذب جمعیت و خدمات‌رسانی به مردم موفق‌تر باشد، بهره‌وری اجتماعی فضاهای سبز نیز ارتقا بیشتری خواهد یافت در صورتی که مدیران و فضاهای سبز شهری، بتوانند از طریق اتخاذ تمهیدات مختلف، اطمینان مردم را برای گذران اوقات فراغت در پارک‌ها جلب نمایند و مردم در ساعات مختلف مردم اجتماعی، نظیر ورزش، مصاحبت و معاشرت دوستان و خانواده، امور فرهنگی و... به محوطه فضاهای سبز عمومی جذب نمایند. بهره‌وری اجتماعی فضاهای سبز شهری ارتقا می‌یابد. برای این منظور ضروری است این مکانها، واجد شرایط و معیارهای مدیریت پارک‌ها باشند.

برنامه ریزی راهبردی فضای سبز

برنامه ریزی راهبردی فضای سبز به منظور دستیابی به یک چشم‌انداز و تأمین هدفهای بلندمدت صورت می‌گیرد. این برنامه ریزی در خدمت مدیریت راهبردی فضاهای سبز شهری است و تمام اقدامها در چارچوب امکانات درونی و محدودیتهای بیرونی برای بهبود روشها و ارتقای بازده فعالیتها صورت می‌گیرد. با توجه به این که چنین رویکردی تاکنون در حوزه مدیریت فضاهای سبز شهری صورت نگرفته است،

اجزای کلیدی در تدوین هدفها و راهبردهای مدیریت شهری در توسعه بخشی فضای سبز شهری

- بخشد. وسعت فضای سبز عمومی که در حد میانه قرار دارد را ارتقا
- خصوصی و نیمه خصوصی افزوده شود. بر مساحت فضاهای سبز غیر عمومی شامل فضاهای سبز
- کیفی فضاهای سبز بهره کافی ببرد. از فرصتهای بیرونی و قوتهای درونی در ارتقای کمی و
- ارتقای سرانه فضای سبز عمومی به حد استاندارد.
- تنوع بخشیدن به شکل‌های مختلف فضای سبز.
- توزیع عادلانه فضاهای سبز.
- توجه به آرا و رضایت مردم در طراحی و تجهیز فضاهای سبز.
- سازگاری و هماهنگی بکاربردن گونه‌های کم‌نیاز به آب.

- کانو نه‌ای تفریحی فضای سبز باید متناسب با محیط و هماهنگ با محله، ناحیه و منطقه ای که در آن مستقر می‌شوند، طراحی شوند.

- پوشش‌های سخت، نظیر آسفالت، سیمان، سنگفرش و فشردگی خاک آزاد باشد و در بهسازی شبکه‌های معابر شهری نیز به دقت از سوی مسولان فضای سبز بر این امر نظارت گردد.

شهرداریها

به موجب بند (1) ماده واحده قانون فهرست نهاده ا و موس، های عم و می غیردولتی مصوب 1373 شهرداریها و شرکتهای تابعه آنان مادام که بیش از پنجاه درصد سهام موسسه عمومی غیردولتی محسوع می شوند.

و به واسطه سرمایه آنان متعل به دولت باشد

موجب ماده 5 موسسه ها و نهاده ای عم و می « ق انون محاسبه های عمومی کشور غیردولتی ... واحدهای سازمانی مشخصی هستند که با اجازه قانون به منظور انجام وظایف و خدماتی که جنبه عمومی دارد تشکیل شده یا می شود.

ارائه دهنده خدمات عمومی هستند، می توان مسؤولیت مدنی شهرداری و دولت را دارای احکام مشترک دانست.

هر چند امروزه ضرورت جبران زیان وارده به دیگری، از اصول مسلم حقوقی شناخته میشود و تفاوتی نیز میان اشخاص حقیقی و حقوقی اعم از اشخاص حقوقی حقوق عمومی و حقوق خصوصی قائل نمیشوند، اما بنا به اختلافی که درخصوص اصل پذیرش مسؤولیت مدنی ناشی از اقدامهای دولت و نهاده ای عمومی در گذشته وجود داشته است (ابوالحمد، 1375 : 40 - 1) (باریکلو، 1392 : 124).

موافقان وجود چنین مسؤولیتی دلایلی همچون ریشه اخلاقی لزوم جبران خسارت و صدق عنوان کارفرما بر دولت و نهادهای عمومی (ابوالحمد، 1375 : 544 - 543). و نیز اصل تساوی اشخاص حقیقی و حقوقی در جبران خسارتهای وارده به دیگری ماده 588 قانون تجارت ایران را مبانی آن برمی شمردند (صفار، 1390 : 480).

حقوقی ایران نیز هر چند به موجب ماده 11 قانون مسؤولیت مدنی مصوع 1339 ، اصل وجود چنین مسؤولیتی پذیرفته شده، اما قیدهایی بر آن وارد آمده که نیازمند بررسی است. لازم است ذکر شود که تحقق قواعد عمومی مسؤولیت مدنی شامل وجود ضرر مسلم و مستقیم و جبران نشده؛ ارتکاب فعل زیانبار و وجود رابطه علیت میان فعل زیان بار و ضرر وارده نیز در بح ضروری است، اما آنچه موضوع بررسی حاضر را تشکیل میدهد بررسی مبانی مسؤولیت مدنی شهرداری می باشد که در زیره آن خواهیم پرداخت.

بررسی نقش و وظایف شهرداری

شهرداری به عنوان نهاد اجرایی حکومت محلی، سازمانی عمومی و غیردولتی است و در چارچوب قوانین کشور و بین المللی مسئول اداره خدمات عمومی در محدوده تعریف شده می باشد.

این خدمات در کشورهای مختلف متفاوت است. در کشور ماسوولیت شهرداریها به شکل کلی در ماده قانون شهرداری بر شمرده شده است. (بند 2 ماده 55).

قانون مذکور بیانگر وظیفه مندی شهرداریها در تنظیم، نگهداری و تسطیح معابر و اماکن عمومی مردم و مجاری آبهای سطحی و فاضلابهای سطحی ..... است .

الف) وظایف عمرانی: مانند احداث خیابانها، معابر، میدانها، اعلامن ظرنسبت به طرحهای جامع و هادی شهری، اعلام نظر در خصوص نقشه های تفکیکی، الزام به رعایت مقررات ملی ساختمان و الزام پذیرش نقشه ساختمانی از اعضا سازمان نظام مهندسی.

ب) وظایف خدماتی: ایجاد تاسیسات خدماتی عمومی نظیف و نگهداری و هموار کردن معابر و مجاری آب، نخاله و فضولات ساختمانی، احداث غسالخانه و گورستان، پیش گیری از حوادث، پیشگیری از آلودگی محیط زیست، نگهداری و تعمیر تونلهای شهری

ج) وظایف نظارتی و حفاظتی:

، صدور پروانه ساختمان، نظارت بر کلیه بناهایی که در شهر ایجاد میشود، جلوگیری از بروز تخلف های ساختمانی، حفظ اموال و دارائی شهر، اقامه دعوا علیه اشخاص و دفاع از دعاوی اشخاص علیه شهرداری و حفظ فضای سبز.

وظایف رفاهی: احداث بناها و ساختمانهای مورد نیاز شهر از قبیل سرویسهای بهداشتی، کشتارگاه ها، بوستانها و جلوگیری از سد معابر عمومی مدیریت منابع بودجه شهرداری: عوارض ساختمان و ترتیب ممیزی و وصول آن، سایر عوارض شهرداری و نقش شهرداری در تعیین ارزش معاملاتی ساختمانها (رحیمی و همکاران، 1394: 6 - 7).

مسئولیت شهرداری ها در زمینه خسارت جانی و مالی ناشی چیست

خسارت جانی و مالی ناشی از عملکرد شهرداری ها را باید در ذیل قواعد مسئولیت مدنی بررسی کرد زیرا در این باب قواعد مسئولیت کیفری قابلیت طرح کلی ندارد. مسئولیت مدنی به دو شکل قراردادی و قهری است. مبنای مسئولیت مدنی در این باب، مبنای تقسیم ایراد خسارت است که برای اصل جبران دولتی خسارت ها ذکر شده است. از منظر تئوری برخی بر مسئولیت قراردادی و برخی بر مسئولیت قهری تأکید می کنند و اساسا وحدت عقیده در این زمینه وجود ندارد. در مسئولیت قراردادی، مبنای مسئولیت، عقد و قرارداد است هر چند که ممکن است در اینجا فرض شود که عقد و قراردادی میان بزه دیدگان و دولت وجود دارد که نقص آن، دولت را مسئول جبران خسارت بزه دیدگان می کند. مسئولیت دولت در قبال قرارداد اجتماعی نسبت به شهروندان است که مهم ترین آن تامین امنیت است و حال که در اثر قصور عمدی یا ناآگاهانه دولت بخشی از شهروندان متضرر شده اند، دولت باید جایگزین شهروند متخلف شود و خسارت را بپردازد. البته برخی

نویسندگان مسئولیت قراردادی دولت را نه بر قرارداد اجتماعی، بلکه بر پایه قرارداد ضمنی میان افراد دولت دانسته‌اند. مثلاً به موجب این

قرارداد افراد ملتزم می‌شوند که هر سال مالیات‌های مقرر را به دولت بپردازند و در مقابل دولت متعهد می‌شود که امور مهمی را که افراد جامعه نوعاً از آن عاجزند عهده‌دار شود، که راس آن حمایت از شهروندان در مقابل جرایم و خسارات است. در این باره فرض بر آن است که شهرداری با دریافت عوارض و انواع مالیات شهری، پذیره، نوسازی و غیره مسئولیت دارد تا هرگونه مشکلات طبیعی و غیرطبیعی به شهروندان را جبران کند. البته اینکه افراد با شهرداری یک قرارداد نانوشته، اما قطعی داشته باشند، مواجه با ایراد است. اما از جهت دیگر، شهرداری چنانچه هیچ اقدام و اهمیتی به تکالیف خود نکند، می‌توان به وجود مسئولیت عام شهرداری استناد کرد. در خصوص جبران خسارت زیان دیده بر پایه ضمانی قهری دولت هم باید گفت که برای ضمان قهری به طور کلی مبانی متعددی ذکر شده است که معروف‌ترین آنها نظریه تقصیر، خطر و تضمین حق است اما مهم‌ترین مبنا که در بحث جبران دولتی خسارت بیشتر از بقیه کارایی دارد نظریه تقصیر است.

هرچند برخی در مجموع در خصوص زیان، ورود زیان‌های جمعی به افراد نامحصور را از نظر تصور مسئولیت مدنی برای شهرداری دشوار می‌دانند، اما به زعم ما شهرداری در این امور یک مسئولیت عام دارد.

آیا با توجه به قانون مجازات جدید می‌توان قایل به مسئولیت کیفری شهرداری‌ها شد؟ عمده‌ترین عنصر در مباحث حقوق کیفری، وجود عنصر معنوی برای تحقق جرم یا بزه است. می‌دانیم که برای تحقق هر عمل مجرمانه باید سه عنصر همزمان در یک جرم وجود داشته باشد. عنصر قانونی یعنی آنکه قانونگذار فعل یا ترک فعل خاصی را از قبل جرم بشمارد. عنصر مادی یعنی عمل یا ترک فعل که در عالم خارج محقق شود. عنصر معنوی یعنی انگیزه و قصدی که شخص برای انجام آن جرم در ذهن خویش دارد. با وجود این، در صورتی که افراد تشکیل‌دهنده شخص حقوقی (مثلاً مدیران شهرداری) مرتکب جرمی شوند باید همان مرتکبان اصلی جرم تحت تعقیب قرار بگیرند و مجازات‌های قانونی نسبت به آنان اعمال شود. از آنجا که قصد و اراده قائم به شخص است، نمی‌توان این عنصر را به دیگری نسبت داد و شخص حقوقی را به دلیل قصد و اراده دیگری جزائاً مشمول دانست و او را مجازات کرد.

در کدام قانشون به مسئولیت شهرداری‌ها اشاره شده است؟

مسئولیت شهرداری‌ها عمدتاً در ماده 55 قانون شهرداری احصا شده است. بند 2 ماده 55 قانون مذکور بیانگر وظیفه مندی شهرداری‌ها، در تنظیم و نگهداری و تسطیح معابر و اماکن عمومی مردم و مجاری آب‌های سطحی و فاضلاب‌های سطحی است که به نوعی یکی از اصلی‌ترین وظایف شهرداری‌هاست. هرچند دولت هم به طور کلی وظیفه تامین بهداشت و سلامت عمومی را برعهده دارد ولی به طور خاص این شهرداری‌ها هستند که این وظیفه را راهبری می‌کنند.

در زمان بروز چنین خساراتی چه تفکیکی بین مسئولیت پیمانکاران و شهرداری‌ها وجود دارد؟ به نظر می‌رسد در هنگام بروز چنین خساراتی چنانچه فعل مربوطه به خود پیمانکاران و طرف‌های قراردادی شهرداری انتساب یابد؛ این عمل به پیمانکار مربوط است و الا چنانچه این انتساب به دلایلی به شهرداری مرتبط شود، شهرداری مسئول جبران خسارت وارده خواهد بود. البته در برخی مواقع نیز می‌توان به وجود نوعی مسئولیت تضامنی بین پیمانکار و شهرداری قائل بود. در این حالت هر کدام از دو طرف در مقابل زیان دیده مسئول به شمار می‌آیند.

البته در برخی از نظریات جدید به نوعی به مسئولیت عاقله یا دولت برای جبران پاره ای از زیان ها که نوعی مسئولیت ناشی از فعل غیر است (که با فلسفه حمایت از زیان دیده و کوتاهی عاقله از ارشاد جانی به راه راست یا ممانعت از آزار دیگران و ارتکاب جرایم توصیه شده) توجیه پذیر است؛ ولی چون این حمایت در موارد خاص و به صورت محدود پذیرفته شده است و به ویژه در باره مسوولیت عاقله قابل انتقاد به نظر می رسد، دلیل انتقال مسئولیت از عاقله به دولت یا حذف آن و برقراری مسئولیت فردی پیشنهاد شده است¹.

اگر هدف اصلی قواعد مسؤولیت مدنی، جبران خسارتهای مادی و معنوی زیان‌دیده و ترمیم زیان وارد شده باشد، شهرداری و کارکنان آن نیز از این قاعده مستثنا نخواهند ماند. به ویژه در جامعه کنونی که شهرداری در تمامی شش وون اجتماعی به کلیه جانب توجه می کند.

نتیجه گیری

حقوق و فقه به عنوان نظام کنترل کننده ی رفتارها به تعریف حقوق فرد و جامعه اسلامی پرداخته و فقه الگوهای رفتاری مطابق با شریعت را بیان می نماید. نظر به اینکه هر فضا متناسب با الگوی رفتاری ساکنین اش شکل می گیرد؛ سازوکار تفسیر و اجرای شریعت اسلامی در فرآیند شهرسازی شهرهای سنتی رخ داده و محیط آنها در واقع به عنوان تعاملی بین این علوم و فرآیند برنامه ریزی و اجرا محسوب می گردد

شهر از جمله بارزترین و ملموس ترین جلوه‌های فرهنگ بشری است که با ارائه فضاهای عینی و قابل ادراک، زمینه ساز حضور شهروندان در عرصه زندگی اجتماعی است. درک و شناخت سازمان فضایی شهر، سنگ زیر بنای وضعیت موجود است و تخمین دگرگونی های شهر فردا را ممکن می سازد. برای شهروند متمدن تشکیل جامعه هدفی است که محیط زندگی او را تحت تاثیر قرار می دهد. از این رو شهر در جامعه متمدن ظرفی است که باید نسبتی با مظلوف خود، که روح اجتماع انسانی است داشته باشد.

خسارت وارده به اشخاص به سبب اعمال اشخاص حقوق عمومی زمانی قابل جبران است که زیان وارده مستند به عمل اشخاص حقوق عمومی باشد. به عبارت دیگر باید بین عمل زیانبار و خسارت وارده رابطه سببیت وجود داشته باشد. از آنجایی که مسئله شهرگرایی، متعاقب پدیده صنعتی شدن، بیش از دو قرن است که جوامع غربی را درگیر نموده، دور از انتظار نیست که قبل از ما به بسیاری از مسائل پاسخ داده باشند. درحالی که مسئله شهرگرایی بی رویه نزدیک به 50 سال است که در جامعه ایران دیده می شود و بنابه گفته بسیاری از محققان قوانین موجود نیز به دوره هایی باز می گردد که هنوز مسئله شکل امروزی به خود نگرفته بود. تدوین راهبردهای حقوقی و فقه برای مدیریت بر شهرداریها و فضای سبز زیر نظر آنها ضروری به نظر می رسد. در کشور سابقه نداشته و دستکم در این ارتباط مکتوبی به انتشار نرسیده است

مبانی-مسئولیت-شهرداری-در-جبران-خسارات-شهروندان // URL : <https://www.vekalatonline.ir/articles/> / / 49721

منابع:

- نقی زاده، محمد (1390) ، شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طیبه بایسته های تحقق شهر اسلامی بر مبنای نصوص دینی ، سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، موسسه نشر شهر.
- یوسفی طهارم ، میثم. رجبزاده اصطهباناتی ، علیرضا. عسگرخانی ، ابومحمد. (1400)مسئولیت مدنی شهرداری ناشی از عدم انجام وظایف و تکالیف قانونیمجله حقوق پزشکی ویژه نامه نوآوری حقوقی.
- خامنه ای، سید علی، اهداف فقه و وظیفه فقهان در پیام مقام معظم رهبری به نخستین کنگره علمی و تخصصی دایره المعارف فقه بر مذهب اهل بیت. فصلنامه فقه اهل بیتف شماره اول، 1374.
- خسروپناه عبدالحسین، چیستی فقه با تاکید بر تعریف فقه، کتاب نقد،ش 54 ف سال دوازدهم، 1389.
- حرعاملی، محمد بن حسنرف وسائل الشیعه، ج 19، بیروت، دار احیا تاثرات العربی، بی تا.
- محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه بخش مدنی(مالکیت و مسئولیت)، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی 1382
- صدری، سید محمد. پدیداری و پایداری فقه هزار و چهارصد ساله جزوه رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه پیام نور، 1393.
- بهرام سلطانی، کامبیز. ، "مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی (محیط زیست)"، مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی، سال 1380.
- ارشاد(1397). بررسی استاندارد و ضوابط توسعه پایدار فضای سبز شهری اصفهان (نمونه موردی : بوستان باغ قوشخانه، مهندسی فضای سبز، پایان نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی غیر دولتی - غیر انتفاعی مهرگان.
- آخوندی، عباس احمد؛ برکپور، ناصر؛ اسدی، ایرج؛ بصیرت، میثم؛ طاهرخانی، حبیبالله(1387). آسیب شناسی مدل اداره امور شهر در ایران. پژوهش های جغرافیایی - شماره 68 ، بهار 1387 . صص 156-136.
- صالحی فرد، محمد. (1381). بررسی و تحلیل چالش ها و تنگناهای مدیریت فضای سبز در کلان شهرهای کشور .شماره 13 و ماهنامه پیام 14.

- مشکینی، ابوالفضل؛ رحیمی، محسن؛ محمدپور، صابر؛ اکبرپور سراسکانرود، محمد. (1389).
ارزشیابی و تحلیل کاربری های شهری با تأکید بر کاربری فضای سبز شهری شهر گلستان. مجله
جغرافیا و توسعه ناحی های، 115-91، شماره 15.
- باریکلو، علیرضا، (1392) ؛ مسئولیت مدنی، تهران، نشر میزان، چاپ اول.
- صفار، دکتر محمدجواد(1390). شخصیت حقوقی، انتشارات بهمن ، چاپ اول.
- بهبهانی، سیر تغییر تفصیل مفهوم پارکهای شهری از قرن 15 تا به امروز در غرب، فصل نامه ی
علمی فضای سبز ، شماره 5 و 6 ، سال. 1380.
- کاتوزیان، ناصر 1384 . کلیات حقوق، نظریه ی عمومی. تهران: شرکت سهامی انتشارات
- سعیدنیا، احمد. (1383). کتاب سبز راهنمای شهردار یه ا جلد نهم: فضای سبز شهری. تهران:
سازمان، شهرداری ها و دهیاری های کشور
- صالحی فرد، محمد. (1381). بررسی و تحلیل چالش ها و تنگناهای مدیریت فضای سبز در کلان
شهرهای کشور 12-27 . ماهنامه پیام سب . ز شماره 13 و 14
- ابوالحمد، عبدالحمی د، (1375). مسوولیت مدنی دولت، چاپ شده در مجموعه مقالات مندرج
در کتاب تحولات حقوق خصوصی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم.
- مشکینی، ابوالفضل؛ رحیمی، محسن؛ محمدپور، صابر؛ اکبرپور سراسکانرود، محمد. (1389).
ارزشیابی و تحلیل
کاربری های شهری با تأکید بر کاربری فضای سبز شهری شهر گلستان. مجله جغرافیا و توسعه ناحیه
ای شماره ، 91-115 .
- پریزادی، طاهر؛ شیخی، حجت؛ ابراهیم پور، مریم. (1391) مکان یابی فضای سبز شهری (پارک های
درون شهری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی) مطالعه موردی منطقه 9 کلان شهر مشهد).
مجله برنامه ریزی فضایی. 111-134، (3(پیاپی 7) 2.
- حاتمی نژاد، حسین؛ عمران زاده، بهزاد (1389). بررسی، ارزیابی و پیشنهاد سرانه فضای سبز
شهری: نمونه موردی کلان شهر مشهد، مجله جغرافیا، 67-85، (25) 8 .
- مجنونیان، هنریک. (1374). مباحثی پیرامون پارکها، فضای سبز و تفرجگاهها. چاپ اول، تهران:
انتشارات سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران..
- جمشیدی، علیرضا. (1393). درآمدهای پایدار لازمه توسعه، عمران و مدیریت کارآمد شهری شهردا
ری شیراز، فصلنامه مدیریت نوین شهری شهرداری شیراز ، معاونت برنامه ریزی مدیریت آموزش
و پژوهش شهرداری شیراز، شماره 83 .
- دانه کار، ا؛ عزیزی جلیلیان، م. 1390 . نقش فضاهای سبز در توسعه پایدار شهری، سالنامه باغ بوم،
سال دوم، ش 12-226
- مجنونیان، هنریک. (1374). مباحثی پیرامون پارکها، فضای سبز و تفرجگاهها. چاپ اول، تهران:
انتشارات سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران

- Ahmadi H. Abuse of Right. Tehran: Information Institute; 1998. (Persian)
- Hosseinpour M. Press Responsibility. Qom: Author Publications; 2013. (Persian).
- Safaei H. Civil Liability of Non-Contractual Requirements. Tehran: Samat Publications; 2014. (Persian).

Abbasloo B. Civil liberties caused by traffic accidents. Tehran: Mizan Publishing; 2008. (Persian).